
Višnja MIŠIN

ZLOČIN I ZLOČINCI

UVOD

Riječ „zločin“ (latinski *crimen*; njemački *das Verbrechen*; francuski *crime*; engleski *crime*; talijanski *crimine*) kolokvijalno se često rabi za najteža kaznena djela. Kaznena zakonodavstva većine zemalja, bez obzira na to usvajaju li tro- ili dvodiobu vlasti, rabe ga upravo za označivanje najtežih kaznenih djela. Pozitivno hrvatsko kazneno zakonodavstvo ne poznaje pojam zločina u tom smislu, ali neka kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom u skladu s tradicijom ipak naziva ratnim zločinom.¹ Po analogiji, zločinac bi bio počinitelj najtežih kaznenih djela. A upravo je to tema ovoga rada: počinitelji kaznenih djela ratnog zločina na primjeru Vukovara.

ZLOČIN

Pojam ratni zločin u širem smislu obuhvaća sva kaznena djela počinjena tijekom rata i u vezi s njim. Tako shvaćen pojam ratnog zločina često se kolokvijalno rabi i obuhvaća ratne zločine u užem smislu riječi, zločine protiv čovječnosti, genocid, teška kršenja Ženevskih konvencija o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine te zločine protiv mira.²

Hrvatska je, na žalost, devedesetih godina 20. stoljeća bila poligon za činjenje svih tih pojavnih oblika najtežih zločina koje predviđa Rimski statut Međunarodnoga kaznenog suda, ali i statut ad hoc suda za bivšu Jugoslaviju, te hrvatski Kazneni zakon.

1 Horvatić, Ž. (ur.), *Rječnik kaznenog prava*, 669 /P. N./.

2 Horvatić, Ž. (ur.), *Rječnik kaznenog prava*, 501 /I. J./.

RIMSKI STATUT

1. GENOCID (čl. 6.)
2. ZLOČIN AGRESIJE (čl. 5.)
3. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI (čl. 7.)
4. RATNI ZLOČIN (čl. 8.)

STATUT MEĐUNARODNOG SUDA ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

1. GENOCID (čl. 4.)
2. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI (čl. 5.)
3. RATNI ZLOČIN (čl. 2. i 3.)

HRVATSKI KAZNENI ZAKON

1. GENOCID (čl. 156.)
2. AGRESIVNI RAT (čl. 157.)
3. ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI (čl. 157.a)
4. RATNI ZLOČIN PROTIV CIVILNOG PUČANSTVA (čl. 158.)
5. RATNI ZLOČIN PROTIV RANJENIKA I BOLESNIKA (čl. 158.)
6. RATNI ZLOČIN PROTIV RATNIH ZAROBLJENIKA (čl. 160.)

Svi nabrojani zločini počinjeni su, na žalost, u Vukovaru. Tko je počinitelj, zašto ljudi uopće čine zločine i može li se zločinac prepoznati? Sve su to pitanja na koja teorija i znanost pokušavaju već stoljećima dati odgovore. Formule primjenjive na sve, naravno, nema. Na primjeru Vukovara najbolje se vidi kako je to izgledalo i koje nam odgovore na ta pitanja nudi naša bliska povijest, koju polako zaboravljamo i pokušavamo ublažiti ili preformulirati onako kako to odgovara pojedinim akterima događanja ili pojedinim dnevnopolitičkim svrhama.

Razaranje, ubijanje, protjerivanje, odvođenje u logore, silovanje... samo su dio zločina počinjenih u 100 dana opsade i okupacije hrvatskog teritorija veličine 10 četvornih kilometara, koliko zauzimaju Vukovar i okolica.

Tko je to učinio? Je li počinitelj kažnjen?

Jesu li glavni krivci visoki oficiri JNA? Ili obični vojnici, ako se neke od postrojba koje su okupirale Vukovar mogu uopće nazvati vojskom? Ili možda oni koji su to zamislili, naredili i organizirali? Možda svi skupa?! Teško je povjerovati da su bradate, pijane spodobe koje se kese u dobro poznatim snimkama okupacije grada bile sposobne smisliti gdje udariti i gdje će najviše boljeti. A boli kad se dira u nemoćne. U vukovarskom slučaju - u ranjenike iz bolnice. No, krenimo redom.

Sve je počelo oružanom pobunom, a to je u svim zakonodavstvima, bilo da se radi o razvijenim demokracijama ili, uvjetno rečeno, primitivnim sustavima, najteži zločin protiv zajednice u kojoj pojedinac živi i čiji je dio. Još je rimsko pravo kažnjavalo zločin veleizdaje (*perduellio*) kao najteže kazneno djelo, smrtnom kaznom.³ Postojao je i *crimen laese maiestatis populi romani* (zločin uvrede veličanstva rimskog naroda), naziv koji se za tu grupu kaznenih djela zadržao i tijekom više stoljeća srednjega vijeka. Razvoj kaznenog prava ostao je na istim polazištima, no počelo je razlikovanje kaznenih djela prema kriteriju unutarnje i vanjske zaštite države. Krajem 18. stoljeća teorijski i zakonodavno ustanovljena su tri oblika kaznenih djela protiv države: veleizdaja (napad na državu i njenu unutar-nju sigurnost), izdaja (napad na vanjsku sigurnost države i njezin suverenitet), napad na državnog poglavara i najviše državne dužnosnike.⁴

Hrvatska je, gledano iz današnje perspektive, pomalo olako, da ne kažemo „šaptom“, oprostila oba povijesna oblika tog teškog zločina i amnestirala 21.255 ljudi. Oružana pobuna je klasično političko kazneno djelo protiv vlasti u nekoj državi. Strana zakonodavstva različito ga određuju; u nekima se povezuje uz građanski rat, u nekima se smatra posebnim oblikom veleizdaje, a u nekima se propisuje kao kazneno djelo protiv javnog poretka, a ako su u pobuni sudjelovale vojne osobe, smatra se vojnom pobunom.⁵ Kod oružane pobune radi se o konvergentnom deliktu, deliktu u kojem svi sudionici na isti način idu za postizavanjem određenog cilja, pa se i definira kao oružano suprotstavljanje legalnoj vlasti relativno većeg broja naoružanih osoba međusobno povezanih zajedničkim ciljem. To se može ostvariti kako neposrednim sudjelovanjem u oružanim akcijama, tako i obavljanjem drugih poslova vezanih za pobunu. Sudska praksa označila je oružanom pobunom čuvanje straže (VS RH KZ 242/91; VS RH, I KZ 510/92), prevoženje automobilom talaca (VSRH, I KZ 789/91), zakopavanje oružja za kasniju uporabu i pridruživanje paravojnim postrojbama (VS RH, I KZ 206/92), pa čak kuhanje i dijeljenje hrane pobunjenicima (VSRH, I KZ 238/92). Za oružanu pobunu hrvatski je KZ predvidio kaznu od najmanje tri godine zatvora s rokom zastare od pet godina. Za zločine počinjene u Vukovaru, spomenuti su primjeri zapravo „dječja igra“. Pa kako je onda moguće da je hrvatsko pravosuđe negdje reagiralo tako precizno i pedantno, a ovdje potpuno zakazalo?

3 Bayer, V., *Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*.

4 Novoselec, P. (ur.), *Posebni dio Kaznenog prava*, 75.

5 Novoselec, P. (ur.), *Posebni dio Kaznenog prava*, 84.

Mnogi će reći da ratni zločin nije oprostjen, da ne zastarijeva i da se za njega uvijek može suditi. No, mogu li se šesnaest godina poslije pronaći dokazi i živi svjedoci s autentičnim pamćenjem? Teško. Upravo s takvim problemom susreću se hrvatsko pravosuđe i policija.

Hrvatska je nakon prestanka ratnih djelovanja početkom 1990-ih provela masovna suđenja za ratni zločin. Prijavljeno je više od pet tisuća osoba, a protiv više od 1.700 podignute su optužnice. Gotovo svi iz tog prvog naleta pravde u novoj hrvatskoj državi bili su nedostupni organima gonjenja i sudovima. No, čini se da je sve ostalo na tome. Konačne presude donesene su protiv 800 do 900 osoba, od kojih je samo 100 oslobođeno, a procesi su se vodili u 98% slučajeva protiv hrvatskih državljana srpske nacionalnosti. Takav način funkcioniranja pravosuđa početkom 1990-ih svakako treba staviti u povijesni kontekst: polovica države bila je okupirana, a gotovo pola milijuna hrvatskih građana prognano. Uza sve to, rat je još trajao, a nije se ni znala sudbina oko sedam tisuća zatočenih i nestalih u ratnim djelovanjima, dok broj poginulih u srpskoj agresiji ni danas nije točno utvrđen. Zagovornici takvih masovnih suđenja u odsutnosti imali su u rukama, dakle, samo jake psihološke argumente. Svi će ti argumenti pasti u vodu pod pritiskom međunarodne zajednice i donošenja Zakona o općem oprostju 1996. godine te prisilnom primjenom Zakona o amnestiji, donesenog još 1990. godine (iz sasvim drugačijih pobuda, kako bi se mogli amnestirati brojni Hrvati koji su bili politički emigranti na Zapadu, a tada su se htjeli vratiti u novu državu Hrvatsku), kako bi se mnogobrojni hrvatski državljani srpske nacionalnosti oslobodili optužbe za oružanu pobunu protiv RH. To je bila konkretna posljedica Daytonskog sporazuma, jer već tada je međunarodnoj zajednici bilo jasno da mnoga suđenja i presude nisu donesene na temelju korektno provedenih sudskih procesa (odnosno uvidi i istrage bili su manjkavi).

Naime, dokazi i iskazi prikupljeni početkom 1990-ih odnosili su se uglavnom na oružanu pobunu, koju i nije bilo teško dokazati. S ratnim zločinom, naročito s odmakom vremena, situacija je potpuno drugačija.

ZLOČINCI

I tako glavni akteri zločina nad Vukovarcima i Vukovom ostaju nekažnjeni. Uspijevaju pobjeći i mirno živjeti u svojim raskošnim vilama stotinjak kilometara dalje od grada u kojem su počinili stravičan zločin ili se pak vratiti kriminalno-obavještajnom miljeu, kojem su prije rata i pripadali.

Zanimljivo je, ali ne i neočekivano, da se Haag odlučio genocid u Vukovaru svesti samo na jedan (doduše najteži i medijski najzanimljiviji) zločin - ubojstvo 261 ranjenika na Ovčari.⁶

I da damo Haagu za pravo i Vukovar pogledamo samo kroz prizmu Ovčare, i tu je pravda izostala.

Prema onome što se moglo čuti na beogradskom suđenju egzekutorima, zločin je počinilo 18 naoko običnih ljudi. Šestero njih bili su Vukovarci. S onima koje su ubijali na najokrutniji način, bili su susjedi, poznanici, nekima čak prijatelji. Njihovi iskazi pred sudom, iako očišćeni od detalja, djeluju stravično.

Svjedočenje optuženog Atanasijevića⁷

Nakon sat vremena boravka na Ovčari, kad je u hangaru bilo još 60, 70 zarobljenika, video sam kako se grupa od njih 30 do 40 izvodi, a da sa njima između ostalih izlazi sada pokojni Zorić, pripadnik TO Vukovar, i jedan od svjedoka - saradnika. Video sam da zarobljenici i Zorić ulaze u prikolicu traktora, pa sam i ja krenuo za njima. Čuo sam da bi traktor trebalo da preveze zarobljenike do sabirnog centra Velepromet, međutim nakon 15-ak minuta smo se zaustavili i rečeno nam je da treba da izađemo napolje. Kad sam izašao, video sam između 40 i 50 uniformisanih lica, koji su bili pored velike rupe u kojoj su ležala tela do tada streljanih zarobljenika iz hangara... Bila je tamo komanda. Tačno se znalo šta ko radi. Po mojoj oceni ta uniformisana lica su pretežno bili dobrovoljci i rezervisti, koje nisam poznavao. Video sam da je formiran streljački vod, koji je sa razdaljine od dva, tri metra pucao u grupe od po 7, 8 zarobljenika, postrojenih ispred rupe, okrenutih licem prema njoj. One ubijene, koji ne bi pali u rupu, po dvojica zarobljenika bi bacali u nju, a nakon toga bi oni bili ubijeni... Jedan od zarobljenika je pokušao da pobegne iz prikolice, ali je nekoliko uniformisanih lica krenulo za njim, pucajući. Čuo sam da su po povratku rekli da su begunca ubili.⁸ Bio sam šokiran prizorom i stajao

6 Optužnica MKSJ u predmetu Radić, Šljivančanin, Mrkšić.

7 Zapisnik sa suđenja za zločin počinjen na Ovčari pred Specijalnim sudom za ratni zločin u Beogradu.

8 Iz traktorske prikolice pobjegao je osamnaestogodišnji Vukovarac Žarko Koić. Njega nisu uhvatili i taj dio svjedočenja ne poklapa se sa stvarnošću, ali to optuženi Atanasijević nije mogao znati. Upravo taj detalj govori o vjerodostojnosti njegova svjedočenja, jer on samo iznosi ono što je toga dana čuo i doživio. Inače, Ž. Koić je bio važan svjedok u Haagu, ali i u Beogradu. Nakon bijega s Ovčare, još se nekoliko dana skrivao po Vukovaru, a potom je uspio stići do Beograda, gdje je potražio prijateljicu njegove majke koja ga je u svome stanu na Novom Beogradu skrivala 6 mjeseci, a

sam po strani. U jednom trenutku dobrovoljac sa nadimkom „Topola“ me je udario u leđa, uhvatio me za ruku i doveo do sredine rupe, naredivši mi: „Stani tu, ima da pucaš na svoje“, obzirom da sam ja hrvatske nacionalnosti, a borio sam se na srpskoj strani. Pod uperenom puškom bio sam primoran da pucam u zarobljenika ispred sebe. Potom su me terali da ponovo pucam, ali me je pokojni Mirko Vojnović, koji je takođe bio optužen, izvukao na stranu i rekao ostalima: „Ostavite čoveka, nije on ustaša.“ Čuo sam i glas jednog svedoka saradnika koji je takođe pokušao da me zaštititi od napada da sam ustaša.

Svjedočenje zaštićenog svjedoka

Teritorijalci su ispred hangara razgovarali sa optuženim Vujovićem i optuženim Vujanovićem. Nakon toga, možda desetak minuta kasnije, naglo se JNA povukla, onda je došao traktor i počelo je odvođenje zarobljenika. Kad je u prikolicu ušlo prvih tridesetak zarobljenika, prikolica je zatvorena. Vujović i Vujanović rekli su mi da idem kombijem za traktorom. Kombi je vozio Bakić. Naređeno nam je da, ja i ostali iz kombija, pazimo da netko ne pobjegne. Kombi se zaglavio u blatu, a traktor je već otišao napred prtenim putom, kada je naglo skrenuo levo. Krenuli smo peške za traktorom, i ubrzo su se čuli pucnjevi. Video sam iskopanu jamu, dimenzija 10 x 4-5 m, otkope na jednoj strani, u jami je već bilo dosta leševa. Pored traktora video sam Mirka Vojinovića, zvanog „Čapalo“, Atanasijevića, Milana Vojinovića, zvanog „Medonja“. Zarobljenici su bili postrojavani ispred jame, u koju su padali nakon što bi se pucalo u njih. Jedna osoba, visine 170 centimetara, prilazila je leševima i pucala u one, koji su davali znakove života. Ta mi je osoba prišla i rekla da moram pucati u zarobljenike. Bio sam drugi(?) ili (?)treći u stroju, „Čapalo“ je stajao do mene. Ispalio sam jedan hitac prema zarobljenicima, koji su pali u jamu. Pucali su i Atanasijević i „Medonja“. Nakon toga smo krenuli nazad. Osoba, koja je pucala u žrtve, koje su davale znakove života, rekla mi je da prenesem poruku optuženomu Vujoviću i optuženomu Vujanoviću da im ponestaje municije. Kad smo stigli do hangara preneo sam poruku, na što su Vujović i Vujanović rekli da će da pošalju municiju. U hangaru sam video još 10-ak zarobljenika, radilo se o zapovjednicima ZNG-a i policije. Vidio sam Milana Grejzu. Video sam i Vujovića, Vujanovića, „Đavola“, Peru Cigana, Štuku, da su iza hangara pucali

potom mu pomogla da se preko Bosne vrati majci u Zagreb, koja sve do tada nije ni znala da joj je sin živ. Danas Ž. Kojić živi povučeno kao diplomirani inženjer u mirovini i bavi se računalima kao hobijem. Ovdare se „javno“ ne želi prisjećati i ne govori pred kamerama, niti daje intervju.

u grupu od 10-ak posljednjih zarobljenika. Zarobljenici su pali u iskopani jarak.

Masakr na Ovčari čini još strašnijim činjenica da su tamo ubijene dvije žene i da su ubijale također dvije žene. Jedna od ubijenih bila je osam mjeseci trudna.⁹

Teorija kaže da žene čine neusporedivo manje zločina nego muškarci. U ukupnom kriminalitetu sudjeluju u prosjeku 10%. Kada je u pitanju ratni zločin, sudjelovanje žena manje je od 1%, što je razumljivo s obzirom na manji broj žena u vojnim postrojbama!¹⁰ No, kada je u pitanju zločin na Ovčari, postotak je veći od 10, a uloga tih dviju žena nije bila, čini se, neznatna. Budući da nam je zapisnik s beogradskog suđenja jedini pravi izvor spoznaja što se zapravo te noći događalo na Ovčari, njegovim čitanjem dolazi se do zapanjujuće spoznaje. Manje-više svi muški počinitelji ubojstva barem su u jednom trenutku tijekom egzekucije pokazali ljudsku slabost (*...kada sam vidio hrpu leševa, isповраćao sam se!; kad me poprskala krv, na trenutak mi se zamračilo pa se nekih dijelova ne sjećam!; kad se jedan od strijeljanih ustao jer je bio samo ranjen, strašno sam se uplašio...!*) Nijedna od tih žena nije pokazala takvu „slabost“ tijekom ubijanja. To nas donekle dovodi do Otta Pollaka i njegove teorije da su žene jače, pametnije i lukavije od muškaraca. Prema Pollaku, žena je zla i pokvarena, a ako karikiramo Pollakovu poantu, iza svakog prijestupnika stoji manipulativna žena.¹¹

...Čula su se dva ženska glasa... Bila je mesečina, ali ja sam više video od mesečine nego od farova dvaju vozila, koja su bila tu parkirana. Kad su ubijeni svi zarobljenici, koji su

9 Ružica Markobašić, trudna osam mjeseci, ubijena je na stravičan način i prije toga mučena i kundakom puške udarana u trbuh.

10 Za jedan od oblika ratnog zločina u Vukovaru, pred hrvatskim je sudovima pravomoćno osuđena samo jedna žena. Županijski sud u Vukovaru, K-3/0. Šezdesetogodišnja Ivanka Savić iz Vukovara tereti se da je za vrijeme srpske agresije na Republiku Hrvatsku i nakon okupacije Vukovara u odori okupacijske vojske i s oružjem dolazila u Velepromet „sabitni logor za sve nesrbe“, te određivala koje ljude treba odvojiti od ostalih. Neki od tih ljudi (optužnica ih navodi poimence) kasnije su ekshumirani iz masovnih grobnica, neki se još nalaze na popisu nestalih, a neki su bili u logorima (sada svjedoci). Ivanka Savić dolazila je noću u logor i osvjetljavajući lica zarobljenika, prepoznavala ih. Vojnici koji su bili zajedno s njom pokazane su izvodili van. Ivanka Savić sve je to poricala, ali bez ikakvih dokaza. Županijski sud u Vukovaru proglasio ju je krivom za kaznena djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava – ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl.158 KZ-a. Osuđena je na 4 godine i 6 mjeseci zatvora što se podudaralo s vremenom provedenim u pritvoru u nekoliko navrata.

11 Grozdanić, V., Šelih, A., *Žene i kazna zatvora*, 13.

dovezeni u prikolici, traktor se okrenuo i krenuo nazad. I ja sam želeo poći, no, jedna žena, Dragica, nije mi dopustila. Dragica je komandovala svima. Kod jame je ostalo 30 ljudi, od onih koje sam tu zatekao kad sam došao. Ostali su otišli traktorom i automobilima. Nakon pola sata došao je traktor, u prikolici je bilo manje ljudi. Ponovo su se čuli pucnjevi, ali ja više nisam gledao što se događa. Svi su otišli, ostala su 3-4 čovjeka, koji su mi nepoznati, te Dragica, koja mi je rekla: „Idi na rupu i proveri da li ima još živih“. Hodao sam između leševa, kada se naglo ispred mene podigla jedna od žrtava, nakon čega sam se ukočio, šokirao, povukao se nazad... Čuo sam da su pucali u toga čovjeka. Od toga trenutka više se ne sećam, ne znam, niti kako sam se vratio pred hangar, niti sa kim sam išao nazad. Ispred hangara je bilo 50-60 ljudi, među kojima Zvonko Vulić i njegov otac Ivan Vulić, Čaleta, Bodrozić Ante, Križan Ivica ili Đrago i Lojdl Tomislav, kojega nema niti na jednom spisku žrtava. Nakon toga sam se sa onom trojicom, sa kojima sam došao na Ovčaru, automobilom vratio u Vukovar.¹²

Identitet srpske „dobrovoljke“ Dragice zna samo zaštićeni svjedok broj 1. Za nju je, čini se, uzeta i ona čarobna formula: poginula u Bosni! Naime, kada se Srbija želi riješiti nekog nezgodnog svjedoka koji tereti vrh JNA, kaže se „poginuo u Bosni“, a ako želi izbjeći davanje na uvid nekog dokumenta, tada je formula: „izgorjelo u NATO-napadima“. Naime, jedan od svjedoka na beogradskom suđenju kaže: *Dobrovoljac Dragica mi je rekla da je u ubojstvima učestvovao i major Šljivančanin koji je tražio da ubije poslednjeg zarobljenika! S obzirom na to da dobrovoljka Dragica teško tereti srpskog heroja Veselina Šljivančanina, njezin identitet ostaje tajna.*

Svjedočenje novinara Jovana Dulovića u Haagu¹³

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Pričao je samo taj o kome vam kažem, taj sa bradom, riđ, rekao je da je iz Smedereva, da ima dva brata ali tom prilikom je pričao

12 Zapisnik sa suđenja u Beogradu egzekutorima s Ovčare.

13 Zapisnik sa suđenja S. Miloševiću u Haagu. Beogradski novinar tada „Politike“, danas „Vremena“ Jovan Dulović proveo je više od dva mjeseca tijekom srpske opsade grada u Vukovaru i okolici. Vrlo je kritički pisao o nekim postupcima JNA, ali kao dobar poznavatelj političkih prilika u Srbiji, nastojao je ipak sačuvati, kako i sam kaže, živu glavu. Kao svjedok koji se pojavljuje i na beogradskom procesu, važan je i autentičan izvor spoznaja o zbivanjima u Vukovaru tijekom jeseni i zime 1991. godine (Prijevod Fonda za humanitarno pravo iz Beograda).

vrlo konkretno da su prethodne noći na Ovčari od pet popodne do jedan sat streljali Hrvate izvedene iz vukovarske bolnice.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Da li je on rekao što su možda žrtve rekle ili uradile prije nego što su bili ubijeni?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da. Kazao je cvileli su i plakali i molili da ne budu ubijeni jer oni nisu pucali ni na koga.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Kada je taj čovjek rekao da se to desilo između 5 popodne i 1, da li ste vi shvatili da je to bilo od 5 popodne 20. studenog i da je trajalo sve do 1 ujutro 21. studenog?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Žena koju ste opisali kao Dragicu, da li je ona tada bila prisutna?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da, ona mi je isto ispričala, meni je pričala. Ovaj prvi je to govorio celom skupu, šest-sedam ljudi zajedno sa mnom koliko je bilo, a Dragica je meni pričala samom potvrđujući ovu priču, rekla je da je i ona pucala. Ona je inače važila kao hrabar borac i da je ona ubila nekoliko ljudi, ali da to nije dobro što ovaj priča javno da svi čuju.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Da li vam je ona rekla, spomenula neki zahjtev koji je njoj uputio major Šljivančanin?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da. Rekla mi je da Šljivančanin nije bio tad s njima, ali da je ostavio poruku da ne pobiju sve, nego da ostave nekoliko tih zarobljenika kako bi na njima isprobao svoje oružje. Napominjem da je jedino Šljivančanin oko vrata imao automat koji nije bio "kalašnjikov" nego prerađena automatska puška kalibra 5,56 milimetara, znači ne "kalašnjikov" automatska puška nego automat. To je verzija jedne od neuspelih kombinacija i pokušaja da se napravi automat prerađujući automatsku pušku.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Da li vam je Dragica opisala što je urađeno sa tijelima nakon što su ti ljudi bili ubijeni?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da. Rekla mi je da su ih onda buldožerom zatrpali na Ovčari.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Kasnije tog jutra, da li ste primijetili bilo što neobično u dvorištu kuće u ulici Nova 81?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da. Na ulazu u dvorište s desne strane bila je jedna nadstrešnica, ispod nje nabacana maskirna odela i pantalone koji su bili na dnu nogavica okrvavljeni, videli su se tragovi krvi.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Kada kažete krajevi nogavica, da li mislite na donji dio hlača, dakle onaj dio kod cipela?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Možete li nam reći otprilike koliko prema gore na nogavicama su se nalazili ti tragovi krvi?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Pa ne ni do kolena, tu na 10 do 15 centimetara od cipela, na primer, do pola listova.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Da li ste u jednom trenutku razgovarali s Vujanovićem u vezi toga što se desilo na Ovčari?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Da.

TUŽILAC GRUM – PITANJE: Što vam je on rekao?

SVEDOK DULOVIĆ – ODGOVOR: Rekao mi je, ja sam ga pitao zašto se to tako priča javno, a on je rekao da nije imao dovoljno svojih ljudi nego da je uzeo ove pijane Šešeljeve koji sad brbljaju i napomenuo da to neće biti dobro.

Ta svjedočenja slažu kockice mozaika s Ovčare u stravičnu priču, gotovo nezamislivu u Europi krajem 20. stoljeća. Čini se da je, bez obzira na presudu, uloga majora Šljivančanina potpuno rasvijetljena. A što je s ostalim nalogodavcima? Kapetan Radić, kaže Haag¹⁴, potpuno je nevin. Pukovnik Mrkšić¹⁵, iako u zapovjednom lancu najviši čin, dobio je tek dvadeset godina - godinu dana za svakih deset ubijenih.

Bez obzira na izjave političara da će se „Vukovarskoj trojci“ suditi u Hrvatskoj, to je pravno nemoguće i s pravnog aspekta zločin na Ovčari je završena priča. *Ne bis in idem*, ne dvaput o istom, pravilo je gotovo svih pravnih sustava svijeta, pa tako i Hrvatske. Njima se, doduše, može suditi u Hrvatskoj, ali za neki drugi zločin, koji opet treba dokazati.

KRIMINOGENI ČIMBENICI

Kada je riječ o ratnom zločinu, postoji opsežna literatura koja se odnosi na vrste i opise ratnih zločina, na zapovjednu odgovornost, na žrtve, na njihove psihološke analize... Preživjele žrtve vrlo često pišu memoare, govore o osjećajima, izbacuju iz sebe sve proživljeno tijekom mu-

14 Predmet IT 95-13/1.

15 Predmet IT95-13/1.

čenja i zatočeništva. No, gotovo je nemoguće naći studije i analize koje bi se bavile upravo zločincem. To je donekle i logično. Za razliku od njihovih žrtava, zločinci nikada ne pišu memoare u kojima bi opisivali što su činili i kako su se pri tome osjećali, što su bili njihovi motivi... Ako i pišu¹⁶, onda je to pokušaj opravdavanja zlodjela i svojevršna obrana. Drugi je važan aspekt činjenica da se sud na suđenjima ratnim zločincima bavi više samim zločinom i žrtvama, a tek uzgredno i vrlo rijetko pokušava osvijetliti ličnost počinitelja najtežih kaznenih djela.

To nas ponovno dovodi do pitanja što je „Vukovarsku trojku“ i tih osamnaestero s beogradskog suđenja nagnalo da naredi, organiziraju i počine taj strašni zločin?

Uzroci zločina, odnosno kriminogeni čimbenici koji su doveli do njegovog počinjenja, u teoriji se dijele na egzogene i endogene.

Egzogeni, odnosno vanjski, dijele se na opće i posebne društvene uvjete. Općim društvenim uvjetima smatraju se oni koji se odnose na stanje u državi, ali i cijelom čovječanstvu, a posebni na društvene slojeve, profesiju, mjesto stanovanja, obitelj, vjersku, nacionalnu i rasnu pripadnost. Pojedinaac je „uronjen“ u opće uvjete države u kojoj živi i čovječanstva, ali i u društvene uvjete užih skupina unutar države, dakle užih društvenih skupina sredine kojoj pripada ili s kojom dolazi u doticaj češće i neposrednije nego s drugima.¹⁷ Ako bismo vukovarski zločin pokušali pogledati s aspekta okrivljenika, njihovi opći i posebni egzogeni uvjeti izgledali su ovako: u Jugoslaviji smo dobro živjeli; bili smo ugledni oficiri jedne od najjačih vojski svijeta; imali smo dobre plaće; stanovali smo u elitnim stanovima, uglavnom smo bili Srbi ili Jugoslaveni... Ili pak: dobro smo živjeli u malom gradu Vukovaru; imali smo plaće u tvornicama ili PIK-ovima, bili smo šefovi, bili smo povlašteni zato što smo Srbi ili Jugoslaveni... Ali isto tako, veći broj njih pripadao je deklasiranom sloju¹⁸, a većina ih je imala, kada su u pitanju egzekutori, ne i nalogodavci, prijeratne policijske dosjee i bili su višestruki recidivisti. Zanimljiva je također činjenica da se upravo u Vukovaru prvi put okupila na zajedničkom pothvatu ubijanja i pljačke kriminalna „elita“ Srbije. Od Arkana kao krupnog kriminalca svjetskog glasa, pa do sitnih uličnih džepara. To nas dovodi do teorije potkultura i kontrakultura. U skupi-

16 Najpoznatiji su memoari Rudolfa Hösa, zapovjednika logora u Auschwitzu.

17 Horvatić, Ž., *Osnove kriminologije*, 146.

18 Prema sociološkom kriteriju u deklasirani sloj pripadaju ljudi koji su iz nekog razloga ispali iz skupina u kojima su obavljali djelatnost koja im je osiguravala prilode za život ili nikada nisu nekom sloju ni pripadali.

nama koje su povezane tom potkulturom delinkventno se ponašanja ne osuđuje, već se odobrava. Delinkvencija je u toj potkulturi stalno prisutna i podržavana vrijednosnim sustavom koji je stvorila ta zajednica, pa je delinkventno ponašanje i životna filozofija te skupine.¹⁹

Endogeni odnosno unutarnji uvjeti odnose se na ličnost počinitelja, na motivaciju, na frustracije, na emocije i slično. Što je bio motiv egzekutorima, što ih je najviše frustriralo i kakve su imali emocije, ostavljamo struči da procijeni. Profesor Mladen Zvonarević osamdesetih je godina 20. stoljeća pokušao zaviriti u ličnost ratnog zločinca i u seriji članaka pod nazivom „Psihologija ratnog zločina“ osvijetliti nutrinu tih ljudi. Zvonarević tako dolazi do nekoliko zaključaka o ratnim zločincima.

Prvenstveno je potrebno, smatra on, prihvaćanje ratnozločinačke ideologije. Preneseno na Domovinski rat, Srbija je koristila frazeologiju o razbijanju Jugoslavije, povratku nacizma i ustaštva, ubijanju nedužnog srpskog naroda itd. Dužnost je prema Zvonareviću drugi važan element samoopravljanja i racionalizacije ratnih zločina. Nema niti jednog ratnog zločinca koji se nije branio tezom o „naređenju“. Ratni zločinci imaju veliku podršku svoje referentne grupe odnosno uže sredine ili društvenog kruga u kome se kreću. To je bilo vidljivo iz podrške koju je imao npr. Šljivančanin uoči odvođenja u Haag ili povratka iz zatvora. Primjer za tu Zvonarevićevu tvrdnju također je izjava jednog od svjedoka na beogradskom suđenju: *Ovi ljudi su (misli na okrivljene, op. a.) za mene heroji i po njima se trebaju zvati ulice u Beogradu, a ne zločinci kojima se sudi!*

Psihološki fenomen optimizma pamćenja²⁰ ratnom zločincu služi kao mehanizam čišćenja savjesti. Zvonarević tako zaključuje da su ratni zločinci (i ne samo oni, već i počinitelji nekih drugih kaznenih djela, naročito organiziranog kariminala) dvostruke ličnosti, ali ne u smislu shizofrenog dijeljenja ličnosti. Naime, s jedne strane oni su „bogovi rata“ zapovjednici koji izdaju naredbe ili oni koji ih izvršavaju, a s druge uvaženi građani, heroji svojih sredina. I na kraju, nemoguće je ne spomenuti jednu od teza koja se pokušavala nametnuti i koja je služila opravdanju ratnog zločina – pitanje jesu li ratni zločinci ubrojive ličnosti, ili jednostavnije, rečeno jesu li luđaci. Naravno da nisu luđaci, iako i među njima ima onih koji se mogu svesti pod tu kategoriju, no to je zanemariva brojka. Sve takve teze da su ratni zločinci nekakvi luđaci idu za tim da

19 Horvatić, Ž., *Osnove kriminologije*.

20 S vremenom pamćenje blijedi, a u njemu se duže i življe čuvaju lijepe uspomene.

amnestiraju zločin i zločince i opravdaju kako prošle, tako sadašnje i buduće ratne zločine. A da bi se stvorio ratni zločinac, smatra Zvonarević, potrebna je ratnozločinačka ideologija²¹ i vojna²², politička²³, paramilitaristička organizacija²⁴, a nalogodavaca²⁵ i izvršitelja²⁶ uvijek će se naći.

OSUĐENI U HRVATSKOJ ZA RATNI ZLOČIN

S obzirom na to da se u Hrvatskoj, kada su u pitanju ratni zločini počinjeni u Vukovaru, uglavnom sudilo u odsutnosti, a počinitelji slobodno žive u Srbiji ili nekim drugim državama, nije bilo moguće provesti anketu među počiniteljima zločina u Vukovaru, pa je fokus proširen na sve počinitelje osuđene za ratni zločin.

Tko su te osobe, pokušala sam saznati anonimnom anketom koju sam provela u svim hrvatskim zatvorima. Njihov broj varira i trenutačno ih je oko sedamdeset. Naime, temeljem sporazuma Hrvatske i Srbije, postoji mogućnost da osuđenici kaznu izdržavaju u zatvorima u Srbiji, što je dio osuđenika i iskoristio.

Iako je anketa bila anonimna, samo je polovica osuđenika pristala sudjelovati.

Tablica 1.
Obrazovna struktura
osuđenika za ratni zločin

Stručna sprema	VSS	VŠŠ	SSS	KV/NKV
Broj osuđenika	0	1	19	10

Tablica 2.
Starosna struktura
osuđenika

Starost osuđenika	Do 20. godine	Od 20. do 30. godine	Od 30. do 40. godine	Stariji od 40. godine
Broj osuđenika	5	12	8	5

Najviše je počinitelja sa srednjom stručnom spremom, uglavnom završene strukovne škole. U vrijeme rata većina ih je bila u mlađoj i ranoj zreloj dobi. Međutim, zabrinjava podatak od pet počinitelja koji su bili mlađi od 20 godina, što otvara pitanje sudjelovanja mladih i djece u ratu.

21 Memorandum SANU.

22 JNA.

23 Odredi Srpske radikalne stranke „Dušan Silni“.

24 Arkanovi „Beli orlovi“.

25 S. Milošević, cjelokupni vrh JNA.

26 Npr. 18 okrivljenih za masakr na Ovčari.

Tablica 3.
Motivi odlaska u rat

Motiv	Osjećaj dužnosti	Mobilizacijski poziv	Nagovor, avantura
Broj osuđenika	11	8	11

Izjašnjavanje o motivima odlaska u rat razbija famu o mobilizacijama i prisilnim odlascima u rat. Naime, više od 2/3 ispitanika u rat je otišlo dragovoljno.

Daljnja analiza ankete pokazuje da većina ispitanika nije bila član niti jedne političke stranke, da su kazneno djelo za koje ih se tereti počinili uglavnom u skupini, te da za to smatraju odgovornim svoga zapovjednika, odnosno nadređenog u vojnoj hijerarhiji, što nas vraća spomenutoj Zvonarevićevoj postavci o „naređenju“.

Ako je vjerovati anketi, nitko od ispitanika nije uzimao opojne droge, no većina je konzumirala alkohol, a jedanaestorica uz alkohol i neke lijekove.

Samo je jedan ispitanik priznao da je godinama osjećao grižnju savjesti, a ostali smatraju kako djelo nisu počinili, pa zato o njemu nisu niti razmišljali (optimizam pamćenja).

Na pitanje: „Kada bi danas ponovno odlučivali o svom odlasku u rat, nakon svega što ste vidjeli i proživjeli biste li ponovno otišli?“:

S DA je odgovorilo 8 osoba, s NE 16, a 6 ispitanika ne zna.

Zanimljiv je također podatak da se čak 10% ispitanika, iako je anketa bila anonimna, potpisalo punim imenom i prezimenom. Radi se isključivo o Hrvatima okrivljenim za ratni zločin!

ZAKLJUČAK

Vukovar je u srpskoj agresiji i zacrtanoj viziji Velike Srbije bio samo poligon za uvježbavanje i generalna proba za sve one stravične zločine koji će se dogoditi u Bosni, od Srebrenice do Prijedora. Vukovarsku priču čini još strašnijom činjenica da se taj zločin vrlo precizno isplanirao i proveo u djelo. Ništa se nije događalo slučajno. Pravi rat je i počeo povratkom vukovarske djece s ljetovanja u grad, a završio klasičnim genocidom i protjerivanjem više od 20 tisuća nesrba. Neplanirana, sa srpske strane, bila je samo herojska obrana grada. Šesnaest godina je prekratak vremenski odmak od svih zbivanja da bi se mogli donijeti povijesni i drugi sudovi o pojedinim ulogama, odlukama, zapovijedima i postupcima. U ovome je radu raščlanjena samo ona površinska uloga zločinaca i pobrojani su počinjeni zločini. Za dublju analizu bilo bi nužno ući u vojne

arhive JNA, ali i HV-a, proanalizirati obavještajne podatke obiju strana, a dobro bi došao i lustracijski zakon koji bi skinuo sve maske s pojedinih važnih osoba i rasvijetlio njihove uloge i pozicije s kojih su nastupali u hrvatskoj borbi za neovisnost.

LITERATURA

- BAYER, V. (1943.), *Kazneno postupovno pravo*, prva knjiga: *Povijesni razvoj*, Zagreb, Pravni fakultet.
- GROZDANIĆ, V., ŠELIĆ, A. (2001.), *Žene i kazna zatvora*, Rijeka, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- HÖS, R. (2007.), *Memoari* (izvatke iz *Memoara* u Hrvatskoj je objavio Globus), Zagreb.
- HORVATIĆ, Ž. (1998.), *Osnove kriminologije*, MUP, Zagreb, Policijska akademija.
- HORVATIĆ, Ž., ur. (2002.), *Rječnik kaznenog prava*, Zagreb, Masmedija.
- NOVOSELEC, P., ur. (2007.), *Posebni dio Kaznenog prava*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
- ZVONAREVIĆ, M., *Psihologija ratnog zločina*, serija članaka u *Vjesniku*, Zagreb, 1987.

IZVORI

Presude:

Županijski sud u Vukovaru, K-3/01

VS RH KZ 242/91

VSRH, I KZ 789/91

VS RH. I KZ 206/ 92

VSRH, I KZ 238/92

VS RH, I KZ 510/92

Memorandum SANU

Optužnica MKSJ u predmetu Radić, Šljivančanin, Mrkšić, IT 95-13/1.

Zapisnik sa suđenja za zločin počinjen na Ovčari pred Specijalnim sudom za ratni zločin u Beogradu.

Anketa provedena u svim hrvatskim zatvorima u kojima kaznu služe okrivljeni za neki od oblika ratnog zločina.

Izlaganje na Znanstvenom skupu bilo je praćeno video-projeksijom arhivskih snimki (arhiva HTV-a) okupacije Vukovara.